

РЕЦЕНЗИЯ

от: **доц. д-р Александър Иванов Вълков**
Университет за национално и световно стопанство - София
факултет „Управление и администрация“
катедра „Публична администрация“
н.с.: „Организация и управление извън сферата на материалното производство“

на: дисертационен труд за присъждане на ОНС „Доктор“
в професионално направление 3.3. Политически науки,
по докторска програма „Публична администрация“

Автор на дисертационния труд: **Красимир Николаев Игнатов**

Тема на дисертационния труд: **Кооперациите в системата на публичните
отношения. Българският опит като историческа
традиция и съвременни практики**

Основание за представяне на рецензията: (1) Участие в състава на научно жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № РД-38-589/08.12.2020 на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ на основание решение на ФС на Философски факултет (Протокол №6/1.12.2020 г.) и (2) Решение на Научното жури (п/л 1/12.12.2020 г.) за определяне на рецензенти (т. 2)

1. Данни за обучението и дисертанта

Красимир Николаев Игнатов е приет за редовен докторант към катедра „Публична администрация“ при СУ „Св. Климент Охридски“ през 2014 г. и е преминал обучение по акредитираната към катедрата докторска програма по „Публична администрация“ в ПН 3.3 „Политически науки“. С Решение на ФС на Философски факултет от 1.12.2020 г. (протокол №6) той е отчислен и насочен към публична защита пред научно жури, определено със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ проф. Анастас Герджиков (№РД 38-589/8.12.2020 г.).

Във връзка с научното изследване трябва да се подчертаят някои по-важни моменти, отбелязани в CV-то на дисертанта. Образователната и професионалната пътека на дисертанта са тясно свързани през годините и намират пресечна точка в системата на кооперациите, което обяснява неговия задълбочен интерес и мотивация по темата на дисертацията. Дисертантът е завършил Националната търговско-банкова гимназия (спец. „Банково, застрахователно и осигурително дело“) през 2006 г. Продължава икономическото си образование в УНСС, където през 2010 г. завършва специалност „Икономика на търговията“ и получава бакалавърска степен, а през 2012 г. завършва специалност „Финанси“ и придобива магистърска степен по икономика. Паралелно с обучението си в магистратура в УНСС се обучава и в магистърската програма „Публичен мениджмънт и политики“ на катедра „Публична администрация“ при СУ „Св. Климент Охридски“ и през 2013 г. получава втора магистърска степен. От следващата година кандидатства и е приет за обучение докторската програма към катедрата.

Професионалната кариера на Красимир Игнатов е пример за „реализация и професионално развитие по специалността“ и е изцяло свързана с кооперативното движение. Веднага след завършване на бакалавърското си обучение в УНСС започва работа в ЦКС – София

първоначално като експерт в дирекция „Търговия“, след това в периода до 2014 г. на различни експертни и ръководни длъжности в дружествата „КООП – търговия и туризъм“ и „КООП Маркет“ (експерт, главен експерт, директор). Има опит като ръководител на сектор „Анализи и прогнози“ в отдел Търговия на ЦКС, където през 2014 г. заема експертна позиция в главна дирекция „Международна дирекция и ЕУ проекти“. От 2016 г. работи като главен експерт в главна дирекция „Международна дейност“ към ЦКС, където придобива международен опит в областта на кооперациите и който развива на заеманите по-късно ръководни позиции: директор на дирекция „Международно икономическо сътрудничество“ (2017 -2019 г.) и главен директор на главна дирекция „Международни отношения и реклама“ (от 2019 г. насам). Управленското портфолио се допълва от заеманите високи длъжности в ръководни органи на ключови дружества от системата на ЦКС и ЦУ – член на СД на „КООП-търговия и туризъм“ АД (2013-2018) и член на УС на ЦКС (от 2019)

Не познавам дисертанта лично. Посочените основни моменти от биографията доказват, че обучението в докторантура и изборът на изследователска тема са тясно свързани с професионалното поприще и представляват естествен завършек на упорито изкачване на „образователната стълбица“ и целенасочено обучение. Съчетаването на професионална кариера, управленски позиции и практически опит, от една страна, и специализирано образование, от друга страна, са от особена важност при оценката на дисертационното изследване, тъй като то трябва да се оценява именно от позициите на неговата научна-приложна стойност и полезност.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

2.1 Дисертационният труд е в обем от 298 страници, от които 282 страници основен текст, структуриран във въвод, три глави и заключение. В основния текст на изследването се съдържат общо 2 фигури и 2 таблици. Разработката, видно и от заглавието на дисертацията, е планирана като мащабно в исторически план и обхват изследване; в т.см. минималният брой на обобщаващи (най-вече емпиричната) информацията аналитични инструменти е авторско решение, което вероятно е продиктувано от преобладаващия научно-обзорен, методологичен и научно-приложен характер на дисертацията. Слабото използване на обобщаващи аналитични инструменти, които да представят структурирано използваната информация е специфичен белег, произтичащ от преследваните цели. По-широкото им използване обаче би подпомогнало значително разбирането и възприемането на изследваните сложни управленски и бизнес процеси и концептуалното осмисляне на текста (от това видимо има необходимост и в трите части на дисертацията). Данните, на които стъпва анализа, напр. в т.3.4, проектирана като емпирична база на „проучването“ се извлича основно от актуални годишни отчети и управленски документи на ЦКС, както и от данни от информационната система на ЦКС, представени в 9 фигури в приложение 1. С цел по-ясното възприемане на направения анализ и аргументиране на обобщенията и изводите тяхното място би следвало да бъде в текста. Всички таблици и фигури са с указан източник, но по-прецизното представяне на информацията съобразно академичните стандарти (наименование, източник и др.) е задължително изискване. В края на дисертацията са обособени 3 приложения (общо 9 страници), които дават информация за методологията на т.нар. „собствено проучване“. Очевидно е желанието на дисертанта да представи пълноценно, да аргументира убедително и прецизно, теоретичните обобщения и стъпвайки на конкретните емпирични резултатите от изследването. Друг важен елемент от общата картина на дисертацията е справката за използваната литература, наречена (неправилно) в дисертацията „библиография“. В нея (общо

на 7 стр.) са показани общо 105 източника, които са теоретичен фундамент на дисертацията. От тях 32 са на кирилица и 73 са на английски език. Няма задължително изискване за структуриране на използваната литература по вид на източниците, но това е „добра практика“, която показва, на каква основа е „стъпил“ дисертанта в провеждането на своето изследване. В представената справка литературните източници са показани общо (книги, статии, управленски документи и др.), в алфавитен ред. Приблизително 20% от източниците посочени в справката са от последните 5 години. В съдържателен план може да се обобщи, че посочената литература отговаря на тематичното изследователско поле. Това е позволило на дисертанта да отрази не само актуални възгледи в изследваната област, но и да представи широко обхватна картина на научните търсения и дискусии. Към бележката за структуриране на литературата може да се отбележи и нуждата от по-голяма прецизност при описване на източниците (те следва да се представят по единен образец/стандарт, съответстващ на академичните изследвания и публикации). Приетият начин на позоваване и цитиране е в текста и на моменти това усложнява прочита. Авторското решение за „превод“ на англоезичната литература при позоваването и цитирането в текста не съответства на възприетата академична практика. В дисертацията са налични множество съкращения на български и на английски език – показването им в нарочен списък в началото, както и такива на фигурите и таблиците, биха направили текста по-прегледен, структуриран и биха спомогнали за по-прецизната работа с него. Всичко това е част от път при който докторанта ще изгради напълно почерка на изряден и безкомпромисен академичен стил на писане, задълбочено и коректно представяне на научните аргументи.

Запознаването ми с текста на дисертацията ми позволява да обобщя че дисертантът е работил коректно, със стремеж за прецизност при използване на натрупаните знания, литературата и информацията в дисертационното си изследване. Няма индикации на недобросъвестно използване на чужди източници, идеи и/или работа.

2.2 Актуалност на темата. Често успешното научно изследване е обобщен резултат, в който се срещат научната необходимост, професионалното призвание, опит и образование. Интересът и личната мотивация като доминанти на избора (както беше посочено по-горе в биографичните данни на дисертанта) са намерили благоприятна за тях изследователска среда – кооперациите (развитието на кооперативния бизнес модел). Опитът на дисертанта в практическата среда, на различни експертни и ръководни позиции в управлението на кооперациите у нас и натрупания значителен международен опит през последните години в тази област му дават основание да твърди, че „научните изследвания на кооперативното движение не са на дневен ред“, че „липсва системно изучаване на кооперативния модел“ и в крайна сметка той остава „недостатъчно разбран и упорито подценяван“ (с. 4). Тези обобщения не са находки, базирани само на авторска интуиция. Всъщност дисертационното изследване преследва като базов резултат именно възстановяване на интереса (научен, практически, политически) към модела на кооперациите. Този интерес на различните заинтересовани страни – на държавата, бизнеса, гражданите, е прагматичен и той се основава на дългогодишни и утвърдени в конкуренция с другите организационни модели в исторически план принципи и ценности. В днешно време, глобализацията, технологизацията и мрежовото общество са глобалните фактори, които стимулират и преподреждат интереса към възможностите, които предоставят различните организационни модели на колективен живот. Кооперациите се заявяват „(от)ново“ като поле на интерес (академичен и практически) именно поради исторически доказалата се чрез тях в обществен (икономически) план

жизнеспособност, особено на фона на често изхабеното в спорове и непродуктивно в своята „тунелност“ противопоставяне по линията публично – частно управление. Кооперациите влизат с „исторически актив“ и очертават възможни модерни решения в дневния ред на фона на (макро)процеси, които оформят един напълно нов свят, процеси на глобализация, технологизация и обвързаност, които предефинират разбиранията ни за конкуренция, индустриална свързаност, пазари, системи за производството и ред др.

Аргументацията за актуалността и значимостта на темата протича през цялата дисертация и това извежда един от методологичните приноси на дисертанта. От тази гл. т. може да бъдат обобщени три добре подчертани и подкрепящи тезата за актуалността линии, които условно може се определят като академична, бизнес и политико-управленска перспектива. *Първата* линия на аргументация е развита чрез теоретизирането на кооперациите/кооперативния бизнес модел като обект на интердисциплинарно научно дирене. Тази линия на изследване (развита в 1-ва глава) се основава на двойствената природа на кооперациите (с.15), която ги характеризира като „вградени в рамките на социалното им измерение предприятия“ (с. 20), което подхранва техните конкурентни предимства в рамките на системата на публичните отношения. *Втората* насока на аргументация се основава на извлечени от спецификите на кооперативния модел параметри на конкурентоспособност на кооперативното пред корпоративното управление. Кооперациите са уникални социално-икономически структури, чийто потенциал в рамките на публичните отношения зависи решаването на конфликта между присъщия за този бизнес модел демократичен контрол и конкурентоспособността им на пазара (тази линия на разсъждения е развита във 2-ра глава). *Третата* насока на аргументация разглежда на примера на страната политиките за развитие на кооперативната система в различен исторически и социално-политически контекст (развита в 3-та глава). В практически план, независимо от трудностите кооперативният бизнес модел остава жизнеспособна алтернатива на корпорациите, чийто фундамент са различната структура на собствеността и споделено управление, с фокус върху дългосрочните потребности на кооперативните членове. Трите изследователски перспективи предлагат контекст за глобалните мащаби и ръст на кооперативния потенциал: над 1,2 млрд. кооператори по света, обединени в близо 3 млн. кооперации, осигуряващи 300 млн. души кооперативна заетост. Кооперативната форма на бизнес е приложима в разнородни политико-икономически условия и култури, но е тясно свързана, променяйки местата на причина и последица, със средата на свободни пазари и демократизация. Това предполага предефиниране на мястото и ролята на кооперативния бизнес модел в полето на публичните отношения и публичните политики.

Може да се обобщи, че темата е недостатъчно разработена и подценена. Актуалността и значимостта на темата е представена убедително, както в теоретичен така и в практико-приложен аспект – развита с пространни аргументи в отделните части на текста. Предвид и липсата на фокусирани проучвания у нас, които да предоставят аргументирани решения за сектора, настоящото изследване е навременно и с ясни практически ползи.

2.3 Дизайн на изследването (обект, предмет, цели, ограничения, методи). Планът на дисертационното изследване е изложен уводната част (с. 4-14). Налице са ключови елементи, от които се получава отговор на важни насочващи въпроси - защо, какво и как се изследва, кои са очакваните резултати. Той има следните акценти: (а) научният проблем, изложен чрез дефинирането на обекта и предмета на изследването, (б) очакваните резултати

видно от поставените изследователски цели и задачи, тезата и хипотезите и (в) начина по който те се постигат, методологията, видна от възприетия от автора изследователски подход и методите. Въпреки някои пропуснати в него елементи (напр. ограниченията на изследването), известни повторения (между основната цел и тезата и др.), или неясноти свързани с ключови страни от изследването (напр. система на публичните отношения, и др.) разработените елементи на плана в тяхната логика и цялост позволяват да се сглоби картина на работеща изследователска стратегия. На основата на представеното следва да се посочи:

- Като **обект** на изследване е посочен „*управленският подход в кооперациите*“, който авторът представя чрез присъщите му основни характеристики: споделена собственост, демократичен контрол върху управлението, стремеж към сътрудничество и др. (с. 5). Тези характерни за кооперациите черти остават непроменени близо 2 века, изразяват в най-чист вид природата на кооперативния бизнес модел и обясняват неговата устойчивост и възможности в днешно време. Нещо повече, според разбирането на автора, кооперациите не са просто една от многото конкуриращи се в полето на рационалността организационни форми за бизнес, а платформа за колективен живот и действие, в която водещият принцип за „грижа за общността“ има потенциал да „режисира“ системата на публичните отношения. В тази съзидателна и проактивна роля на кооперативния бизнес модел следва да се вижда и **научният проблем** пред дисертационното изследване. Така погледната тази тема не е нова; авторът ясно показва в текста на базата на значителен исторически материал паралелите в развитието на кооперативното движение и пазарната икономика. Днес за преодоляването на фрагментарността и рационалната фокусираност на модерния свят обаче е нужен фрактален управленски подход, който независимо от мащабите на неговото приложение, умело съчетава икономическите и социалните измерения, и предоставя възможност за устойчиво и ефективно развитие;

- Така изложен, научният проблем (т.е. обектът на изследването) се разпознава в неговия **предмет**. В дисертацията той се определя чрез нарастващата необходимост (а значи и значимост) на кооперациите да *взаимодействат* и да *въздействат* на *държавния, частния и гражданския сектор* (с. 5). Присъщата на кооперациите двойствената природа е източникът на тази нарастваща и с позитивен потенциал претенция за преформатиране на полето на публичните отношения. Това е изключително амбициозна задача (за което дисертантът трябва да бъде поощрен), която предполага не просто „концептуална рамка“ (вж. гл.1), а „концептуален *модел*“ на изследването, с добре открити изследователски перспективи и връзки с другите елементи на системата на публичните отношения, за което в този вид дисертацията предоставя необходимото разбиране, а и фактологическа основа. Казано с други думи, и в по-едри щрихи, разглеждането на кооперациите основно като „опонент“ на корпоративното управление, без да се разгърне и продължи изследването и спрямо другите елементи на системата на публичните отношения изглежда ограничително. Това „затваря“ научното дирене основно в една, преобладаващо икономическа перспектива. Друг начин да се маркира тази особеност, е че лансираното в заглавието предметно поле „кооперациите в системата на публичните отношения“ е сведено до предимствата и възможностите за налагане на кооперативния бизнес модел спрямо неговата корпоративна алтернатива;

- Горното проличава в дефинираната **основна цел** на дисертацията, а именно, на този фон да се извлекат онези моменти в управлението на кооперациите (на конкретния пример на ЦКС у нас), които ще позволят те/той да се изяви като лидер в системата на публичните отношения. Постигането на тази цел се предвижда като резултат от преобладаващо „социоикономически анализ“ приложен върху материалната основа на потребителните

кооперации от системата на ЦКС (с. 6-7). Въпреки че основната цел, както и отделните задачи, задават очаквания за прагматични ползи за управлението на конкретна структура (и това е постигнато като научен резултат), то така определена целта предполага „на финала“ да се обобщи не толкова произтичащо от ситуацията конкретно управленско, а моделно решение;

- Постигането на основната цел се вижда като резултат от решаването на **6 задачи**, които определят хода на изследването, структурата на дисертацията и използваните методи. С известна условност те могат да се обособят в две групи. Първата група задачи (1-4) са теоретични и задават много широк диапазон на проучване. По-непосредственото обвързване на основната цел и на задачите е задължително за дисциплиниране на изследването, с което ще бъдат избягнати недобре дефинирани резултати и отклонения от основната цел. Например, първата задача насочва към проучване на „генезиса на кооперативното движение и неговата идеологическа основа“, а втората определя като конкретна задача неясното „да проучи теорията и практиката на съвременното кооперативно движение“ (с.7). Втората група задачи (5-6) са свързани с търсения приложен ефект от изследването за подобряване на управлението на ЦКС и нарастване на неговата обществено икономическа роля, а с това и на кооперативното движение у нас. Трябва да се отбележи, че целите/задачите проектират крайни резултати (научни постижения) и в т.см. задачата да се направи ситуационен *анализ*“ (инструментално средство) не изпълнява посоченото изискване;

- Основната цел намира отражение в изследователската теза. Нейното доказване е логичен интегрален резултат от дисертацията и се обобщава от автора така: „кооперативният бизнес модел има голям потенциал като *възможен икономически модел* в контекста на актуалната ситуация“ (с. 7). Дефинирана максимално широко, макар и с не особено точни изрази „голям потенциал“ и „контекста на актуалната ситуация“, тезата дава възможност за пространна аргументация в теоретичен и емпиричен план. Икономическата жизненост и адаптивност на кооперациите като *икономически модел* е основа за тяхната (про)активна (и дори лидерска) роля в системата на публичните отношения. Избягването на термина „система на публични отношения“ в тезата и заместването му с „потенциални участници извън кооперативната система“ не е добро решение: ограничително спрямо темата и валидността на аргументацията (произтичаща от текста на дисертацията) за по-широкото използване основан на непреходни ценности модел на (в т.ч. икономическо) поведение. От тази гл.г. трите хипотези са по-скоро странични, съпътстващи резултати, които отразяват конкретни насоки за развитие на кооперациите, предполагаемо в национален план. Трябва да се отбележи също, че в текста не е отбелязано как кореспондират отделни негови части с дискутираната тук целева мрежа (основна цел, теза, хипотези), което на моменти затруднява четенето;

- Прилагането на „комплексен“ изследователски подход и комбинирането на разнообразни методи е оправдано. Определящи този избор са задачите за всеки етап от работата. В теоретичен план водещи са анализът на документи и проучването на литературни източници. В практико-приложен аспект „прочитът“ на действащи управленски документи се подпомага от вторичен анализ на данни и използването на емпиричните социологически методи, което подпомага да се идентифицират чрез „опита на участниците“ перспективите на развитие на кооперациите у нас и тяхното управление. Навсякъде в работата „собственият опит и впечатления“ (с. 9) като „вариант на включено наблюдение“ подпомагат анализа и експертната интерпретация на данните. Ограниченията не са разписани и не уточняват важни моменти (информационни, времеви, обхват, място, и др.) от плана на изследването.

Казаното позволява да обобщим: Планът на изследването показва общия замисъл, обосновава логиката, задава очакваните резултати и начина на тяхното постигане. Въпреки някои пропуски, посочени тук, в подготовката на един по-прецизен и систематично развит изследователски план дисертантът е подготвил и реализира амбициозна обща стратегия на дисертационно изследване. Тази определяща за резултатите част е разработена пълноценно, с което дисертацията се заявява като научен продукт с висока методологична и приложна стойност.

3. Преценка на структурата и съдържанието на дисертационния труд

Основните **постижения** в дисертацията (по отделни глави), както и някои критични бележки могат да се обобщят така:

3.1 Първа глава може да се определи като теоретичната основа на изследването, тъй като в нея се извежда и дискутира понятийния апарат, а осмислянето чрез теоретичните концепции, в светлината на които се анализира кооперативният модел дават ново знание за него. Второто е важно, тъй като опитът да се характеризира и обясни един социален и организационен феномен, каквито са кооперациите през призмата на различни икономически и управленски възгледи е съзидателен път, може би към една „теория на кооперациите“. В този см. първа глава не е просто въвеждаща, подсигуриращ мизансцен на по-видимите емпирични анализи, а играе възлова съзидателна и обяснителна роля. Нейното предназначение е чрез мащабен обзор на водещи литературни източници да изгради необходимата аналитична рамка за изследването. Тази задача е изпълнена. Можем да проследим следната логическа верига от ключови етапи на разсъжденията: двойствената природа на кооперациите (1.1) намира израз в кооперативните принципи и ценности (1.2). Тяхното действие може да бъде разбрано и управлявано само чрез разбиране на ролята и взаимодействията на участниците (1.3), вътре в тях (чрез лидерство и кооперативно стратегиране, 1.4) и извън тях (чрез кооперативно мрежово управление, 1.5). Интегриращата институционална рамка (във вътрешен и обществен план) и основен ресурс на кооперациите е управляваният на базата на кооперативни принципи социален капитал (1.6), който е платформа за взаимодействие и партньорство между различните сектори в системата на публичните отношения (1.7). В тази последователност на теоретичния анализ със значение за дисертационното изследване са изведените от автора основни обобщения: (1) Кооперативните принципи са надежден инструмент на колективно поведение и действие, които отразяват уникалната идентичност на кооперациите и изразяват основни публични ценности, като поставят (вграждат) икономическата дейност на кооперациите в социална рамка; (2) Явлението „кооперации“ не може да бъде разбрано извън интердисциплинарен подход, който да предоставя поле за диалог и да задава обща рамка за социалните, икономическите, политическите и културните процеси, в които те участват; (3) Нарастването на ролята на кооперациите в системата на публичните отношения, при запазване на водещите кооперативни принципи, предполага нова динамика на отношения между техните ръководства и членове чрез прилагане на (трансформиращо) лидерство и кооперативни стратегии; (4) Кооперативното и корпоративното управление са различни. Източниците на конкурентни предимства на кооперативното управление са хуманистичен подход към заинтересованите страни, съвместно разпределена собственост и контрол, демократично участие и самоуправление; (5) Естествен резултат от солидарното измерение на кооперациите е създаването на кооперативни мрежи, които са ефективен начин за управление на социалния капитал и разрастване на тяхната роля в системата на публичните отношения.

Неизбежно е така изложеният замисъл и теоретични възгледи, поради ограничения в обема, да страда от известна ескизност. Със сигурност една въвеждаща и една финализираща (обобщаваща) част би подобрило текста и неговото вътрешно подреждане (това е препоръка за всички части на дисертацията). Прилагането на интердисциплинарен подход при изучаване на кооперациите (или техния бизнес модел) не е единствено присъщ само на тях. Това е косвен (страничен) резултат от анализа. Централно място на тази част би следвало да се отдели на моделирането на взаимовръзките на кооперациите и „системата на публичните отношения“. Последният (заменен с изречение публични отношения, с. 70) не е дефиниран еднозначно и не следва да бъде заместван с ПЧП и механизмите на предоставяне на обществени блага. Може да се обобщи, че тази част на дисертацията предоставя добре обобщено богатство от идеи и без да има задачата да произведе нови теоретични решения тя е сигурна основа за последващия ход на дисертационното изследване.

3.2 Втората част задълбочава изследването в „приложно-теоретичен“ план. На базата на обширна документална и информационна база, която дисертантът познава и използва умело, той фокусира внимание върху различни страни на „кооперативния бизнес модел“ – възникване и исторически опит (2.1); кооперативно законодателство, регулаторни режими и подкрепяща държавна политика (2.2); международна консолидация на кооперативното движение (2.3); класифициране (2.4), характеристика и конкурентоспособност на кооперациите (2.5) и потенциал на кооперациите да участват в решаване на значими социално-икономически проблеми. Задачата за характеристика на кооперативния бизнес модел (и кооперативно управление) в противовес на (конкурентния) корпоративния бизнес модел (съответно модел на корпоративно управление) е изпълнена и дисертантът е успял да извлече съществените различия между тях и да посочи конкурентните предимства и на двата. По този повод е необходимо отклонение: подобна задача не фигурира в целевата мрежа (вж. по-горе). Най-важните идеи представени и защитени в тази част са: (1) Възникнали като реакция на самоорганизация и приспособяване към натиска от страна на развиващото се пазарното стопанство, независимо от своя различен културен, икономически и исторически произход, кооперациите днес са глобална сила, която оказва стимулиращо влияние върху пазарните отношения и притежават нужния потенциал и способност да участват в решаването на основни социално-икономически проблеми; (2) В „историческа конкуренция“ с пазарите и корпоративните субекти, развитието на кооперативното движение зависи до голяма степен от прилагането на благоприятно национално законодателство, което подкрепя кооперациите и социалното предприемачество чрез широк спектър от мерки: регулации, данъци, образование, информация, публични услуги, преки интервенции и др.; (3) Кооперативният модел е развиващ се във времето и иновативен организационен подход, в рамките на пазара, който включва различни видове кооперации и е приложим към широк портфейл от бизнес начинания; (4) Развитието на кооперациите зависи от тяхната способност да изградят модерна кооперативна идентичност като намерят баланс в решаването на присъщите на техния бизнес модел проблеми – (а) несъответствието между страните-собственици и социалния характер на организацията и (б) между демократичния контрол в кооперациите и тяхната конкурентоспособност; (5) Като икономически модел с нарастващо глобално присъствие кооперациите са част от решенията свързани с насърчаване на постоянен, приобщаващ и устойчив растеж, равенство между половете, устойчиви модели на потребление и производство и др.

Кои са възможните подобрения в тази част? Основната цел и тезата трябва да насочват „курса“ на изследването на всеки един негов етап. От тази гл.т. са налице множество детайли

свързани с възникването и утвърждаването на кооперациите в света, и в посока международни и национални регулации. Възможно решение за фокусиране на изследването е използването на оформени в таблици профилни сравнения и обобщения, което ще повиши представителността на анализа и изводите. Може да се обобщи, че дисертацията в тази част изпълнява централната задача на основата на пространен анализ на развитието на кооперациите да идентифицира (в сравнителен план) спецификите на кооперативния бизнес модел, което подsigурява в методологически план изследването.

3.3 Трета глава е проектирана като реализация на „втората част“ от темата на дисертацията (видно и от наименованията) и цели да представи обзорен ретроспективен (3.1 и 3.2) и ситуационен анализ (3.4) на българската кооперативна система на основата на емпирични данни и оценки за дейността и управлението на ЦКС. Практическата задача, която осмисля тази глава е да бъдат идентифицирани направленията за подобряване на управлението на ЦКС, т.е. направленията за проактивна политика на Съюза, в резултат на което може да се очаква по-значима роля на кооперациите в системата на публичните отношения. Може да се каже, че това е главата, която дебатира „българският случай“. На основата на представеното в тази глава може да се обособят условно две части. Първата, представя обзор на историческите тенденции в развитието на кооперативното движение у нас (3.1-3.3). Това осигурява необходимият исторически контекст за анализите на състоянието към момента, втората част. В нея (3.4-3.5) дисертантът анализира множество данни от различни източници (статистически; управленски документи и др.), които му позволяват да оцени състоянието, основните проблеми пред кооперациите от системата на ЦКС и направленията за проактивно управление (с. 264-280). За аргументацията на изводите спомагат данните от двете емпирични проучвания. Първото, т.нар. „външно“ проучване предоставя селективно набрана информация за обществената осведоменост и видимост на кооперациите. Второто, т.нар. „вътрешно“ проучване представя нагласи и оценки на ръководители от системата на ЦКС. Натрупаният професионален и ръководен опит на дисертанта в системата на ЦКС играе съществена роля за провеждане на анализите. По-важни изводи и обобщения в тази глава са следните: (1) Съвременното кооперативно законодателство у нас е адекватно на европейското такова и създава стимулираща развитието на сектора обща нормативна рамка. Основни фактори за развитието на кооперациите са стимулиращата държавна (предимно) подкрепа, и трансформиращо лидерство като стил на проактивно управление; (2) Кооперативното движение у нас има дълбоки исторически традиции и широка основа, добре интегрирано е в международен план, която осигурява необходимата институционална основа за преодоляване на негативните (и кризисни) тенденции, за което спомагат модернизирването на управлението на ЦКС и консолидирането на кооперативните организации; (3) Кооперативният модел у нас е разпознаваема алтернатива за общностно развитие, с (неизползван) потенциал в редица традиционни и нови икономически области и пазарни ниши; (4) Кооперациите се нуждаят от правителствена подкрепа като резултат от създаването на цялостна и модерна държавна кооперативна политика.

Бележките към анализа в тази част са следните: (1) Свръх голям обем (приблизително 1/2 от цялата дисертация). Ретроспективният обзор (т. 3.2) е общо описателен без аналитично сходство между отделните етапи, което да позволи извличане на обобщения за развитието на кооперативния бизнес модел в конкретния исторически контекст на системата на публичните отношения; (2) Ситуационният анализ надгражда този на статистическите показатели (с. 205-211), като той осигурява качествена характеристика на кооперативните организации от системата на ЦКС. Информационната (документална) основа за него е общо и нееднозначно определена, липсва период/момент на валидност на оценката, няма аргументация за избора на

11-те направления на оценката; (3) Използваните разграничения на „вътрешен“ и „външен“ въпросник, „вторичен анализ ..“ (с. 260) не са подходящи. Въпреки малкият брой на респондентите от „външната“ анкета не изяснен начина на тяхното идентифициране и избор, а от анализа на резултатите дали има значими „секторни“ различие в оценките. Като цяло, необходимостта от редуциране на текста и прецизиране на анализа в неговата ретроспективна част и съвременни оценки по *обща схема* в контекста (с ясни препратки към) основната цел и тезата ще подобри визията в тази част.

Може да се обобщи, че изследването в тази част предоставя актуална и много детайлна картина на състоянието на кооперациите от системата на ЦКС. Анализът на управленските документи очертава и емпиричните данни получени от собствени проучвания позволяват разпознаването на направленията за проактивно управление на системата.

4. Идентифициране и оценяване на научните и научно-приложните приноси

Посочените в автореферата приноси моменти (5 на брой) определят преобладаващия теоретико-методологичен и научно-приложен характер на дисертационното изследване. Един по-различен и синтезиран прочит на научните новости, постигнати в хода на дисертационното изследване могат да се търсят в следните направления: **(а) с теоретично** значение: систематизирани са теоретични и емпирични аргументи в подкрепа на кооперативния бизнес модел като алтернативна форма на организация на социално-икономически живот; **(б) с методологично** значение: изведени са характеристики, очертаващи спецификата на кооперативния бизнес модел в сравнителен план (спрямо корпоративния модел на управление); формулирани са условията за създаване и поддържане на среда, стимулираща кооперативното развитие; изведени са основни управленски подходи (тези на трансформационното лидерство и стратегирането), като управленска алтернатива и възможност за развитие на кооперациите в съвременна среда; **(в) с приложно** значение: идентифицирани са водещи проблеми и кризисни тенденции в развитието на кооперациите от системата на ЦКС; разработени са ситуационни профили на (управлението) кооперациите от системата на ЦКС по основни направления на дейност; обосновани са мерки за проактивно управление и организационен интегритет (организационно-управленски промени) на системата на ЦКС. Посочените резултати и приноси са дело на дисертанта. Налице са възможности за разширяване и продължаване на научното изследване.

5. Публикации и участие в научни форуми

Дисертационният труд не е публикуван като самостоятелно монографично изследване. В автореферата са посочени *2 публикации по темата на дисертацията* (с. 30) – и двете са самостоятелни участия в научни конференции с публикувани доклади, с което дисертантът покрива необходимите количествени изисквания (минималните национални изисквания за кредити от публикации). Във връзка с една от тезите за дисертацията за подценяването на кооперативния бизнес-модел в научната литература публикуването на части от дисертацията като статии в научна периодика е силно препоръчително. Публикации са в периода 2017-2019 г. и отразяват моменти от работата на докторанта по темата. Първата публикация – „Сравнителен анализ на кооперациите в България и Виетнам“ (2017), е доклад представен на Първа научна конференция с международно участие „Страните от Югоизточна Азия – по пътя на социално-икономическото развитие и прогрес“, организирана от Центъра за източни езици и култури към СУ. В този доклад на фона на глобалните мащаби на кооперативното движение се прави обзорен сравнителен анализ и между кооперациите във Виетнам и в България.

Очертават се паралели (сходни проблеми) в „кооперативните икономики“ на двете страни: намаляващ брой член кооператори и кооперации, финансова неустойчивост в условията на отворен пазар и др., които очертават и сходна управленска перспектива в развитието на кооперативното движение в двете страни. Втората публикация-доклад фокусира вниманието върху реформите в областта на кооперативното движение у нас. Докладът на тема „Влиянието на реформите в областта на публичното управление върху кооперативния сектор в България“ (2019) е представен в Трета международна конференция по публична администрация (30 години реформи на публичното управление в Централна и Източна Европа: следващият хоризонт“, СУ „Св. Климент Охридски“). Докладът представя аргументи в защита на тезата, че развитието на силен кооперативен сектор, наред с обществен, частен и неправителствен такъв, укрепва съвременните икономики. В сравнителния и рационален контекст на различните организационни типове това изисква обмислени дългосрочни публични политики за подкрепа на кооперативния бизнес-модел, принципи и ценности, чрез адекватни законодателни рамки, регулации и др. инструменти. Според автора в модерното мрежово общество нараства необходимостта от публично управление, насочено не към изпълняването на функции, а към решаване на сложни обществени задачи чрез интегративни политики, което е фундаментална причина за развитие на кооперативния бизнес-модел.

6. Оценка на автореферата

Авторефератът (в общ обем от 30 стр.) изпълнява предназначението си да отрази вярно и точно всички основни моменти и идеи в дисертацията. Авторефератът дава информация и представя убедително дизайна на изследването, ключовите авторски търсения, линиите на аргументацията и получените основни научни резултати. Съдържанието на дисертацията е представено обзорно, обобщаващо, в последователността на отделните части и разбираемо. Авторът следва да има пред вид, че авторефератът не е съпътстващ, а е самостоятелен научен продукт (жанр) и трябва да представи балансирано научните постижения в хода на научното дирене. От тази гл.г. представянето на резултатите в т. 3.5 (с. 26), която трябва да предостави аргументи за „проактивната роля на управлението на ЦКС“ (а това е определено като основен изследователски въпрос и е отразено в тезата на дисертацията) не е довършено, структурата и съдържанието на дисертацията следва да задават началото на изложението на съдържанието и резултатите и др. Дисертантът е обобщил основните научни резултати и новости в справка за приносните моменти и е показал публикациите по темата на дисертационния труд.

7. Критични бележки и препоръки

Дисертацията е авторски продукт, който свидетелства за висока професионална компетентност по темата на изследването, прецизност в работата и самостоятелност в научното дирене. В хода на работата си дисертантът показва умения за анализ на емпирични данни и за теоретични обобщения. Възприетият в тази рецензия подход е всички критични бележки и препоръки да бъдат отправени „на мястото на възникването“ и са посочени в предходните раздели на рецензията. Тук само ще отбележа, че дисертацията завършва само един етап от усилията на изследвателя и истинското предизвикателство към него е да продължи да подобрява, коригира и прилага направеното, за което в случая ще спомогнат практическата среда и опит на дисертанта. Посочените бележки и препоръки по-горе не нарушават цялостното много позитивно впечатление от представения дисертационен труд и от убедително показаните качества на изследовател от страна на дисертанта.

8. Въпроси

а) Дисертантът твърди, че „хармонизирането на интересите е ключът към ефективна капитализация“ (с.142). Разрешаването на този проблем обаче е ограничено от посочената от него основна дилема (с.140), а именно *вътрешният конфликт* (несъответствието) между целите на страните-собственици и социалния характер на организацията. Този конфликт е централен и присъщ на кооперациите поради техния социален характер. Как вижда дисертантът постигането на баланс между тези роли и желаното „хармонизиране“ (с. 141)? В условията на силна конкуренция с пазарните субекти, намаляваща финансова подкрепа и привилегии за кооперациите (с. 134) как от тази гл.т. авторът вижда бъдещето на кооперативния бизнес модел?

б) Как дисертантът вижда насърчаването и увеличаването на членската маса на кооперациите в системата на ЦКС в контекста на преодоляване на негативните тенденции на нарастване на напусналите, нисък коефициент на кооперираност у нас, малък броя на специалистите и работещите кооператори (вж. с. 205-210)? Кои са основанията кооперациите „да запълнят нишата на младите хора“, с какво те са атрактивни за тях?

с) Какви са ползите и рисковете от ограничаване на децентрализирания организационен модел на кооперациите у нас в системата на ЦКС?

9. Заключение

Разработеният дисертационен труд изследва актуален и значим научен проблем, с непосредствена полза за развитието и конкурентоспособността на кооперациите у нас. Дисертацията изпълнява предназначението си да насочи вниманието към тази уникална форма на бизнес, да извлече убедителни аргументи за нейното място в системата на публичните отношения и да очертае нов управленски подход към управлението на кооперативните организации от системата на ЦКС. Тя е авторско изследване, в което дисертантът показва категорично, че притежава задълбочени теоретични знания, в състояние е да провежда самостоятелно научно изследване и да генерира оригинални научно-приложни решения. Демонстрирани са умения за теоретичен анализ и формулиране на практически решения изведени на основата на използването на съвременен научен апарат и убедителен емпиричен анализ. Основната цел е постигната, а тезата на изследването е доказана. Получени са конкретни приноси с научно-приложен характер, които са основание за устойчивост на изследването и които очертават възможности за развитие.

Гореизложеното ми дава основание да дам **положителна оценка** на дисертационния труд. Препоръчвам на уважаваните членове на научното жури да подкрепят решение **ЗА присъждане на ОНС „ДОКТОР“** по ПН 3.3. „Политология“, докторска програма „Публична администрация“ на **Красимир Николаев Игнатов**.

10.02.2021 г.

Член на научно жури: _____

София

доц. д-р Александър Ив. Вълков